

Šótecu

Podoben
mraku
život
plyne...

Sto
středověkých
japonských
básní

Vyšehrad

Supported by
the Japan Foundation

Kniha vychází
s laskavým přispěním
nadace

Copyright

© Zdenka Švarcová, 2015

© Zdeněk Gerych, 2015

ISBN 978-80-7429-521-8

Prosba

*Dávný mistře, mnichu Šótecu,
životem bloudíme
ve tmoucích tmách
a plytké za podstatné máme
v cizích hrách.
Pobídni naše myšlenky líné
a světlo dej nám na cestu!*

18. října 2014

安永丙午秋寫
應舉

Básně milostné

Jak jinak,
že bolest a zášť
lidská srdce sužuje,
když zklamání a beznaděj
je přemůže.

Vlny na pobřeží
zas a zas
ke mně ztrápenému běží,
a s přílivem
bolest se rozlévá i v srdci mém.

Zapomeň raději,
když zdřímneš
a z rukávu pod tvou hlavou
na polštář slzy skanou
nové lásce snad... na uvítanou.

Láska dozrát dává
rýžovému poli i na podzim.
Vždyť nové sadbě
sami bohové snad přejí –
to vím!

Naše noc
jen ve dvou
musela se mi jen zdát –
tolik slov na srdci mít,
a přece nic neříkat!

Krásu její
nezapomenutelná byla.
Portrét si maluji –
už se ke mně nevrátila.
Že by v mém štětcu chyba se skryla?

Před chladnými pohledy
uhýbá i mořské býlí.
Jak cizí jsi mi,
ještě než objetí přijde,
lásky sliby!

K mořskému břehu v Nio
místo té,
jíž ve mně se zalíbilo,
přichází vlna –
šalebně vlní se, chaluh plná!

Na ni nelze se nedívat!
Srdce však nevěří,
co očím zřejmé je.
Drží se bláhové naděje,
že jednou možná, snad...

Jako na východ slunce
na tebe čekám,
až světlo tvé mne prozáří.
Že být spolu nemůžeme,
slzy stékají mi po tváři.

Na zasnuby naše myslím
víc, než je zdrávo.
Zatím však daleko,
za osmero ploty jsou,
dál, než by se zdálo.

Dnes míra dovršena je –
zmaten jsem
a zuby zatínám.
Mé zkoušené srdce!
A duše – smutek sám.

Já vím,
že léta odloučení
mezi námi leží jako hráz.
Proto však se zklamáním
nesmírím se snáz...

Ptákům zpěvným
jak závidím ten lad –
už po staletí,
ve dvou, stále spolu,
s rozpjatými křídly letí!

Zdalipak platí ještě
včerejší noci slib,
jež dali jsme si bez pochyb?
Možná však, že moje milá
ráno si mne zošklivila...

Když odmítla mne,
jenom bolest mi zbyla
a prázdné nebe, jež luna opustila.
Tak noc, kdy marné čekat je,
k ránu se nachýlila.

Ty objalas mne, i já tebe,
vzhůru hleděli jsme na noční nebe.
Jenže už svítá zas –
kéž mraky rozloučí se
místo nás!

Co napadne mě,
na naši lásku když chci vzpomínat?
Na lůžku, kde ležela jsi,
mé slzy dnes
mne mají hřát.

Pod tvými sandály
písek skřípe,
přes zahradu když odcházíš.
O rozum mě připraví ten zvuk,
nevěříš?

Samoten trápím se,
kdy všechno zradilo mě
a mluvím do tvých zad.
Komu postesknout si mám?
Na stěně loučím snad.

Kadó – Cesta japonské poezie

Šótecuova poezie – dochovaných více než deset tisíc pětiverší tanka ve Sbírce kořenů trav (Sókonšú) – nejen že znamenala ve vývoji japonské poezie waka vyvrcholení a současně i ústup zájmu o tvorbu této klasické „krátké“ básně, ale navíc se stala i skutečným důkazem síly tradice japonského básnického umění. Na samém počátku této tradice spatřujeme z ústního podání převzaté dávné verše zařazené ve sbírce Manjóšú (kol. r. 760). Cesta japonské poezie stoupající, co do oblíbenosti a objemu tvorby, až k Šótecuovým „kořenům trav“ začala v japonském starověku a trvala tisíc let. Básník, zenový mnich Šótecu, žil v letech 1381–1459. Tisíc let před jeho smrtí, v roce 453 skončila podle starých kronik vláda legendárního císaře Ingjóa, jehož manželka, princezna Sotóri („Skvostně oděná“), byla básnířkou. Kromě veršů ve sbírce „bezpočtu listů“ (Manjóšú) je později opakovaně citována a připomínána, mimo jiné i ve středověké hře divadla nó Komači od kláštera Sekidera (Sekidera Komači). Z textu libreta k této hře

vysvítá, jakou představu o prvopočátku poezie waka měli v Šótecuově době středověcí Japonci: „[...] píseň (princezny Sotóri) se nesla z paláce v Naniwě, v přístavu všichni ji znali, zpívali, říkali, opakovali[...]"

Položme si však otázku, zda na přelomu 14. a 15. století neměl vzdělaný mnich, jakým Šótecu bezpochyby byl, ještě daleko hlubší povědomí básnické tradice sahající až ke kanonickým knihám čínských klasiků. Ostatně i v jeho době udržovali zenoví mniši v klášterech na „Pěti horách“ v okolí Kjóta i jinde tradici skládání básní čínských. Šótecu zůstal věrný pětiverší tanka, i když se už v palácích, v buddhistických klášterech, šintoistických svatyních i v domech a poustevnách básníků laických a méně urozených pěstovala na starých principech nová básnická forma – řazená báseň renga. Šótecu se sice zcela nevyhýbal této tvorbě spočívající v improvizovaném přednesu dvou a tříveršových slok recitovaných střídavě dvěma i více básníky na naznačené téma (leitmotiv), avšak těžištěm jeho osobité tvorby zůstala až do konce života „krátká báseň“. Zastával názor, že tanka a renga jsou pouze dvě z více variant od nepaměti zpívané japonské poezie waka. A právě v úctě k tradici a v navazování na ni zdá se Šótecu naplňovat odkaz starého čínského myslitele Lao’C, jenž ve čtrnácté kapitole Knihy o Cestě, Tao-te-ťing radí: „Pevně se držme starodávné cesty, abychom ovládli to, co máme dnes“ (přel. D. Sehnal).

Co dokázal člověk, buddhista a básník Šótecu „ovládnout“ nebo spíše zvládnout v době, v níž mu bylo dáno žít na určitých místech s určitými lidmi? Jaké možnosti mu doba, místa a lidé skýtali? Vnější rámec jeho možností byl předurčen původem, osobité vnitřní založení jej předurčilo k naplnění Cesty (života), na níž se propletly stezky dvojího vyznání, japonské poezie (waka) a Buddhova zákona (buppó). Šótecu-básník, syn samuraje, mohl doufat v podporu příslušníků vojenské šlechty (buke) a také se mu jí dostalo. Jako tvůrce poezie waka však hledal podporu i v kruzích aristokratických (kuge), kde byla tanka stále součástí každodenního života a dvorský Úřad pro poezii neztratil důležitost ani po čtyřech stoletích své existence. I zde se Šótecuovu umění dostávalo uznání, nikoli však bez výhrad, spíš opatrně a se střídavým štěstím. Mnišská kutna a příslušnost k náročné škole Zen mu sice na jedné straně zaručovaly určitou nezávislost a vzbuzovaly úctu mnoha současníků – včetně jeho početných žáků –, na druhé straně ale mohly být i jednou z příčin nelásky z řad těch nejmocnějších. Americký překladatel Šótecuovy poezie Steven D. Carter říká, že málokterého z básníků světa postihla hned tři velká neštěstí. V roce 1432 shořel Šótecuův dům a v něm všechny jeho písemnosti včetně svitků s dvaceti sedmi tisíci pětiverší tanka. Ve svých pozdějších zápiscích (Šótecu monogatarī) se autor zmiňuje, že zpráva o požáru jej zastihla

v noci, kdy se účastnil jednoho z pravidelných setkání básníků. Příčinou dalšího neštěstí byla patrně zášť. Vůči Šótecuovi ji silně pocítoval šógun Ašikaga Jošinori (1394–1441), během jehož působení v nejvyšším mocenském úřadu v zemi (1429–1441) přišel Šótecu o podíly, které mu byly vypláceny z výnosů rodového majetku. Ztratil tím jistotu pravidelného příjmu a ocitl se v nejistotě, zda jej uživí příjmy učitele mladších básníků, rozhodčího při básnických soutěžích a učence příležitostně přednášejícího pro vzdělané publikum. Třetí, a soudí se, že pro Šótecu nejbolestnější, rána přišla z císařského paláce. Schylovalo se k ní šest let. V roce 1433 vydal císař Gohanzono (1419–1470) příkaz k sestavení dvacáté první císařské antologie nazvané Nová pokračující sbírka starých a současných básní (Šinšokukokinwakašú). Měla se stát poslední z dlouhé řady prestižních oficiálních antologií sestavovaných v nepravidelných intervalech od roku 905. Pro každého básníka bylo velkou poctou, byla-li z jeho tvorby vybrána do císařské sbírky byť jenom jedna báseň. Byla to pro něj známka nejvyššího uznání. Snad v tom spatřoval i záruku nesmrtelnosti. Sestavením antologie Šinšokukokinwakašú byl pověřen Asukai Masajo (1390–1452), který svou práci dokončil v roce 1439. Šótecuovu tvorbu zcela opomněl. Příčinou byla s největší pravděpodobností Šótecuova spřízněnost s dvorskou básnickou školou Reizei, vůči které se ostře vymezovala

tradicionalistická škola Nidžó (Asukai), jejímž byl Asukai Masajo stoupencem. Ani toto velké životní zklamání však básníka psychicky posilovaného zenovou askezí nezlomilo.

Jako chlapec se Šótecu jmenoval Masakijo a říkali mu Sonmjómaru. Pětiverší tanka skládal údajně od deseti let. Jeho otec byl voják (samuraj) střední hodnosti. Z provincie Biččú (západní části dnešní prefektury Okajama) se celá rodina přistěhovala do Kjóta v polovině 90. let 14. století. Jak víme z pozdějších básnických poznámek, měl tehdy čtrnáctiletý Sonmjómaru ještě dlouhé jinošské vlasy, přesto už dostal příležitost sledovat oficiální básnickou soutěž umělců věhlasných jmen a podle vlastních slov se poté stal častým návštěvníkem podobných setkání s cílem učit se, jak tvořit poezii waka. Otec jej ale brzy poslal z Kjóta do Nary, kde se chlapec stal novicem v jednom z tamních starobylých klášterů. Pět let studoval a praktikoval buddhismus, ale získal i dobré humanitní vzdělání – četbou, memorováním a nasloucháním výkladů klasických čínských a japonských spisů včetně těch týkajících se básnického umění i poetiky. Do Kjóta se vrátil po otcově smrti v roce 1400 a stal se kronikářem v klášteře Tófukudži založeném v r. 1236 jako hlavní klášter zenové školy Rinzai. Ve dvaceti letech se tak Šótecu konečně usadil v „krásném hlavním městě“ Kjótu a začal si

ihned hledat učitele básnictví. Přijali jej dva významní básníci, Imagawa Rjóšun (1326–?1414), generál, básník a teoretik japonské poezie, který posléze přijal řeholi, a šlechtic Reizei Tamemasa (1361–1417). Zatímco k Rjóšunovi měl Šóteců blízko, v zápiscích například cituje jeho břitké postřehy z básnických soutěží, získání přízně Reizeie Tamemasy bylo motivováno spíše ctižádostí nalézt příznivce mezi pokrevními příbuznými Fudžiwary Teiky (1162–1241). Teika, jeden z nejvýznamnějších básníků a literárních vědců v dějinách japonské literatury, byl v Šótecůvě době, tedy asi sto padesát let po své smrti, stále největším básnickým vzorem a největší autoritou v oblasti poetiky japonské poezie.

Být žákem jednoho z Teikových četných potomků znamenalo pro Šótecua dotknout se samotného Teiky, svého idolu. Teikovi, jeho tvorbě i úvahám je věnována velká část Šótecua monogatari, zápisků, které posmrtně sestavil Šótecův žák Šókó (1412–?1493). Svým pojetím poezie waka i svojí tvorbou byl Teika Šótecuvu patrně nejbližší. Byl mu vzorem hodným napodobení. Teikovy básně považoval Šótecua za nedostižné. Jen skromně se s ním srovnával s tím, že se stále bude mít od svého vzoru čemu učit a že koneckonců stačí vyrovnat se mu alespoň zčásti.

Teika si ve své době určitě cenil svého pětiverší zasazeného na mořské pobřeží s borovicemi – symboly dlouhověkosti. Zařadil je totiž do vlastního výběru

sta (nejlepších) básní od sta básníků (a básnířek),
Hjakunin iššu (kol. 1235):

Marně tě hledám
obklopen mrazivou nocí
na břehu sosen

Chaluhy v ohních solařů
prahnou stejně jako já
(přel. H. Honcoopová)

Šótecu v jedné z básní v našem výběru zvolil podobnou scenérii. Co je však jiné, je v textu ukrytá stopa básníkova nitra – zklamání vyvážené silou prožitku „prahnutí“ vlivného, sebejistého dvořana a zklamání smířlivě ukolébané vlněním mořských travin v případě zenového mnicha.

K mořskému břehu v Nio
místo té,
jíž ve mně se zalíbilo,
přichází vlna –
šalebně vlní se, chaluh plná!

Těžko bychom Šótecuovo pětiverší označili jako napodobeninu pětiverší Teikova. I když v japonské tradici nebylo hanbou napodobovat ani hojně citovat třeba i celé sloky starších básníků, v Šótecuových verších se znalost Teikovy poezie, obdiv a láska k ní, projevuje spíše jako tichá vzdálená ozvěna.

Na počest Fudžiwary Teiky se dvacátý den osmého měsíce, tedy ke konci podzimu podle lunárního kalendáře, konaly v Kjótu vzpomínkové slavnosti. Také Šótecu měl při této příležitosti možnost přednést v Úřadu pro poezii svou nadčasovou báseň nesoucí se duchu buddhisty silně prožívané pomíjivosti (mudžó):

Jen chvíli nebe září
pak neodvratně mine
půle podzimu
měsíc se skloní k západu
lítost však nepomine

Je zřejmé, že Šótecu považoval tvorbu řady starších básníků, především však tvorbu Fudžiwary Teiky, za dokonalejší, než byla tvorba jeho. V poetice, postupně se utvářejícím názoru na básnickou tvorbu, navazoval Šótecu – stejně jako v případě tvorby samé – na staletou tradici. I když jeho poznámky dostaly název Šótecu monogatari, doslova „Šótecuův příběh“ nebo „Šótecuovo vyprávění“, svým obsahem se řadí k žánru karon – „teorie básnictví“. Její vývoj sledujeme především v předmluvách k oficiálním i soukromým básnickým sbírkám, v zápisech pořizovaných během básnických soutěží obsahujících hodnocení soutěžních básní i v samostatných teoretických a kritických statích. V posudcích na soutěžní básně se objevují výrazy jako „význam“, případ-

ně „vyznění“ (imi), „rozpoložení mysli“ (kokoro no arisama), „vkus“ (šumi), „svéráz“ (kokoro no omomuki). Šótecu nahlíží utváření poetiky japonského básnictví zpětně a jakkoli se opírá hlavně o názor Fudziwary Teiky, věnuje pozornost i ranější tvorbě a názorům na ni. Často cituje básně obsažené v Příběhu o princí Gendžim nebo básně z první císařské antologie Kokinšū – Sbírký starých a současných básní. Teika směřoval k tvaru vyjadřujícímu krásu s maximální intenzitou vědomí si této krásy a jejího vědomého vytváření, na rozdíl od krásy vyplývající spontánně z akutního prožitku promítnutého do slov. Sám užíval termín jóenbi – „krása skvostného lesku“. Šótecu se vracel také k hodnotícímu kritériu ušín, doslova „mít srdce“; z veršů máme cítit upřímnost, opravdové zaujetí, smysluplnost.

Těžko si můžeme představit, že by básník žijící v Kjótu na začátku patnáctého století v době největšího rozkvětu divadla nó zůstal nedotčen estetikou a poezií této vytríbené divadelní formy. Z repertoáru deseti básnických stylů, které ve třináctém století Teika popsal a doložil příklady, si tvůrci divadla nó vybrali júgen, „tajemno“, a tento ideál v inscenacích starých příběhů dokonale ztvárnili. Tajuplná krása se stala i ideálem Šótecuovým. Tajemno se projeví jen v nádechu, a báseň ve stylu „júgen“ pak něčím „dýše“, spíše než „říká“ nebo „hlásá“. V našem výběru možná tento styl dokládá pětiverší:

Zdřímł jen lehce, na pár chvil,
na rukáv se mu měsíc uložil.
A horský vánek kolem vál –
v něm sakura se rozvoněla
stojící opodál.

Z hlediska politicky neklidných dějin dlouhého japonského středověku (konec 12. – konec 16. století) patří časový úsek Šótecuova života k obdobím klidnějším. Básníkův život započal v době, kdy se schylovalo ke konci období císařského schizmatu, dvojvládní Jižního a Severního dvora, kdy rozbroje a potyčky mezi přívrženci znesvářených stran odehrávají se v letech 1336–1392 nešťastně zasáhly do mnoha lidských životů. Moc ale byla v rukou šógunů z rodu Ašikaga podporujících Severní císařský dvůr. V souvislosti s básnickým uměním a uměním vůbec je třeba připomenout, že od konce dvanáctého století, kdy správou země byl pověřen první z vojenských vládců, šógun Minamoto no Joritomo (1147–1199), snažili se příslušníci aristokracie, mnozí z nich úředníci bývalé civilní vlády, udržet si moc kulturní. „Bylo to v době, kdy se císařský dvůr, mocensky zastíněný vojenskou vládou, soustředil především na poezii, jež byla povýšena na symbol jeho tradic [...]“ (Miroslav Novák, 1984). Příslušníci vojenské šlechty však vyvíjeli nemalé úsilí, aby i na poli kulturním posílili své pozice. Během třináctého století se to ještě nedařilo,

ale od poloviny století čtrnáctého a zejména v době, kdy úřad nejvyššího vojenského vládce zastával v letech 1368–1394 uměnímilovný Ašikaga Jošimicu, započal rozkvět divadla nó, řazené básně renga, zahradní architektury, tušové malby... Právě v té době došlo k sjednocení rozpolceného císařského dvora a ke kulturním stykům mezi dvorem císařským a dvorem šógunovým. Šótecu se v době, kdy bylo možné věnovat se umění do značné míry svobodně, dožil úctyhodných sedmdesáti osmi let; válčit se opět začalo až osm let po jeho smrti. Nevíme, s jakými pocity básník tento svět opouštěl. Víme však, že tisíci pěti-
veršími tanka oslavil dlouhověkou básnickou formu ve chvíli, kdy její dominantní postavení zaniklo. Tanká nezanikla, i v pozdější době se její tvorbě věnovali a dosud věnují významní básníci, avšak místo na výsluní už nikdy nezaujala. Na Cestě japonské poezie ji na prvním místě postupně střídala řazená báseň, poté haiku, a v moderní době volný verš.

Zdenka Švarcová

O ilustracích

Ilustrace v knize jsou dílem tří japonských umělců ze staletí podstatně pozdějších, než byla doba Šótecuova.

Marujama Ókjo (1733–1795) se narodil ve vsi Anó, tedy v dnešním městě Kameoka ve správní oblasti Kjóto, jako druhý syn rolníka. Jako náctiletý se začal učit umění malby v Kjótu u Išidy Júteie (1721–1786), který odvozoval své umění od slavné školy Kanó. Zde se také poprvé setkal s Číňany i Holanďany dovezenými tzv. stereoskopickými obrázky meganee, které jsou malovány stranově obráceně a na něž se člověk dívá skrze čočku, takže vypadají trojrozměrně, a podílel se také na jejich vytváření. Tato aktivita dodala jeho pozdějšímu stylu západní perspektivu. Studoval ale bezpochyby taktéž čínské malířství, k čemuž se hlásí už svým pseudonymem Ókjo používaným od roku 1766.

Ókjův styl tedy vychází nejen z domácích a zahraničních tradic, ale je založen hlavně na přímém pozorování květin, zvířat, ptáků a lidí okolo sebe a jejich zachycování tak, jak jsou, tedy principu, který

vyjadřuje výraz šasei. Termín jako takový je sice znám od období Kamakura (1185–1333), používal se však až v éře Edo (1603–1868) nejprve pro malování květin a zvířat školou Kanó, ale později především právě pro styl Ókjův. Mimochodem, tento teoretický termín byl oživen v období Meidži básníkem Masaokou Šikim (1867–1902), který se v devadesátých letech snažil o reformu básnictví haiku.

Třebaže byl některými školami kritizován, osobitý styl malby Marujamy Ókja bez silných kontur, s vysokou zdobností, podle realistických proporcí přírody, ale též s jistou plasticitou dosaženou perspektivou a stínováním, milovali představení buddhistických chrámů, lidé z císařského paláce i bohatí měšťané, například zámožná obchodnická rodina Micui, a dodnes z vlivné školy jménem Marujama vychází okruh kjótských malířů.

Išigaki Tósan (1805–1876) byl malířem konce období Edo a éry Meidži. Pocházel z provincie Ečizen (dnešní prefektura Fukui) a žil v Ósace. Měl stovky žáků a kromě malování se pouštěl také do skládání bláznivých básní kjóka nebo tradičních básnických forem waka a haiku.

Suzuki Šónen (1848–1918) se narodil v Kjótu do malířské rodiny. Zdá se, že odmala to byl bouřlivák vyhledávající hádky, který v malířství odmítal jakékoli vedení, ale nakonec bylo jeho umění uznáno a on například učil v letech 1881–1888 na kjótské malířské

škole, kde ho žáci zbožňovali. Studoval jak tradiční, tak i západní malířství a jeho styl se vyznačuje velkou dramatickostí. Jeho díla (hlavně krajiny a květy s ptáky) byla vystavována na velkých národních i mezinárodních výstavách, kupříkladu v Chicagu roku 1893 nebo Paříži v roce 1900.

Tomáš Klíma

Obsah

Jaro / 9

Léto / 21

Podzim / 33

Zima / 45

Básně milostné / 57

Kadó – Cesta japonské poezie / 71

O ilustracích / 82

EDICE
verše
SVAZEK
(50)

Šótecu

Podoben mraku život plyne...

Sto středověkých japonských básní

Z japonských originálů přeložila Zdenka Švarcová,
přebásnil Zdeněk Gerych

Doslov napsala Zdenka Švarcová

Ilustrace: Marujama Ókjo (obálka, s. 8, 20, 32, 44),
Išigaki Tōsan (s. 56), Suzuki Šónen (s. 4–5)

O ilustracích napsal Tomáš Klíma

Ilustrace Národní muzeum – Náprstkovo muzeum
asijských, afrických a amerických kultur

Typografie Vladimír Verner

Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
v Praze roku 2015 jako svou 1340. publikaci

Vydání první. AA 0,77. Stran 88

Odpovědný redaktor Filip Outrata

Vytiskla Těšínská tiskárna, a. s.

Doporučená cena 168 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,

Praha 3, Víta Nejedlého 15

e-mail: info@ivysehrad.cz

www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-521-8